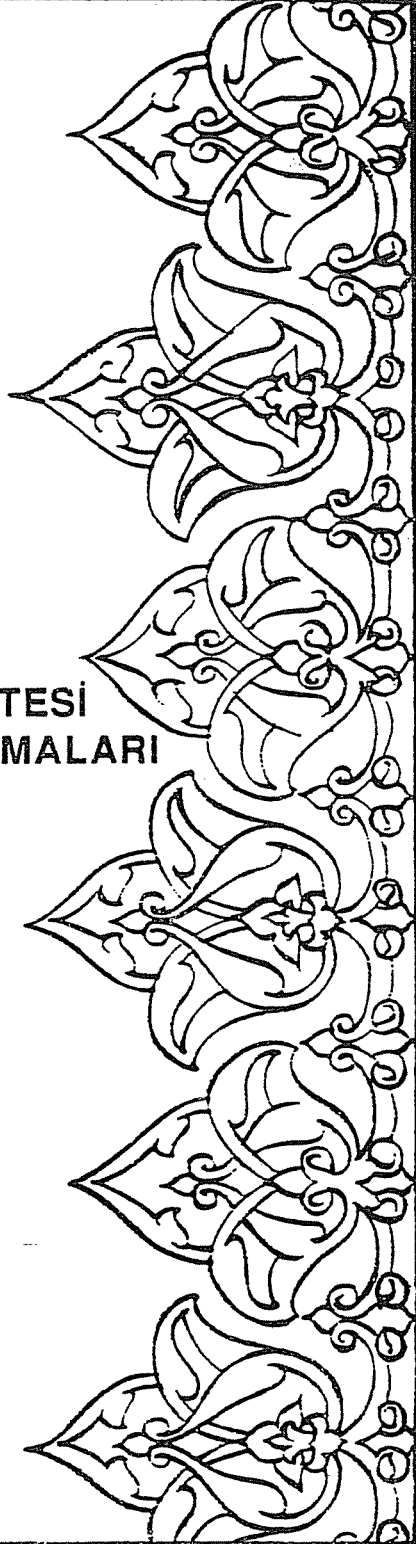

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Sayı: 4
ERZURUM, 1996

BİR YUSUF VE ZELİHA ŞAİRİ SÜLE FAKİH VE ESERİ

Yrd. Doç. Dr. Kâzım KÖKTEKİN*

Bilindiği gibi, Yusuf ve Zeliha mesnevilerine konusunun dinî bir karakter taşımasından dolayı, dünya edebiyatında, bilhassa Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında oldukça fazla şair ilgi duymuş, bu konuda eserler yazmışlardır. Kaynağı Tevrat'a kadar giden bu hikaye, Kuran-ı Kerim'de "**ahsenü'l-kasas**" olarak vasıflandırılmıştır. Hikayenin Tevrat'taki şekli daha çok batı edebiyatçıları tarafından, Kuran, tefsir, hadis ve islam tarihlerindeki şekli ise Türk, İranlı ve Arap şair ve yazarlar tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Hatta bunlara rivayetleri de ilave edebiliriz.

Yusuf ve Zeliha hikayesi, Türk dili ve edebiyatına Ali'nin Kıssa-i Yusuf manzumesi ile girmiştir.¹ Dörtlükler şeklinde yazılan bu eser Türk edebiyatının değerli ürünlerinden biridir. Ali'nin bu eserinden sonra Türk edebiyatında Şeyyad Hamza, Süle Fakih, Erzurumlu Darir, Ahmedî, Şeyhoğlu Mustafa, Kırmılı Abdülmecid, Hamdullah Hamdî, Kemal Paşaoğlu, Taşlıcalı Yahya gibi bir çok şair konuyu ele almışlar ve eserlerini yazmışlardır².

Türk edebiyatında Yusuf ve Zeliha hikayesini ele alıp, eser verenlerden biri de Süle Fakih'tir³. Süle Fakih edebiyatımızda çok bilinen bir şair değildir. Ancak şairin eseri **Yusuf ve Zeliha** mesnevisi Türk dili ve edebiyatı tarihi içinde son

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

¹ Prof Dr. İsmail Hikmet Ertaylan, Yusuf ve Züleyha, İst. 1960.

² Agah Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, c. 1, s. 128-130.

³ Süle Fakih'in eseri üzerine tarafımızdan doktora tezi yapılmıştır. Süle Fakih'in Yusuf ve Zelihası (İnceleme-Metin-Dizin), 2 cilt, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1994. (Yayınlanmamış doktora tezi).

derece önemli bir yer tutmaktadır. Şairin adı dahi Türk edebiyatında tam olarak kesinlik kazanmamıştır. Prof Dr. İsmail Hikmet Ertaylan **Süli** Fakih⁴, Vasfi Mahir Kocatürk **Süli** Fakih⁵, Prof Dr. Haluk İpekten **Sula (Suli)** Fakih⁶, Prof Dr. Faruk Kadri Timurtaş **Suli** Fakih⁷, Alessio Bombacı **Sula** Fakih⁸, Agah Sırrı Levend **Süle** Fakih⁹, Halide Cemil Dolu **Sula** Fakih¹⁰ şeklinde şairin adını ifade etmişlerdir. Biz çalışmamızda karşılaştığımız üç nüshada da şairin adının **Süle** şeklinde geçtiğini gördük. Çalışmamızın Metin bölümünde yer alan 4990. beyit şu şekildedir:

ola kim bu dertlüyi esirgeye
yarlıgadam **Süle Faķi** diye

Burada Süle ismi Arap harfleriyle, her üç nüshada da **سوله** şeklinde yazılmıştır.

Süle Fakih'in hayatıyla ilgili araştırdığımız birçok kaynakta herhangi bir bilgiye rastlayamadık. O, eserinde de hayatıyla ilgili hiçbir bilgi vermemiştir. Süle Fakih, Nihat Sami Banarlı¹¹ ve İsmail Hikmet Ertaylan'a¹² göre 13. yüzyıl, Agah Sırrı Levend¹³, Alessio Bombacı¹⁴, Faruk Kadri Timurtaş'a¹⁵ göre ise 14. yüzyıl şairidir. Bazı araştırmacılar ise onun 13. yüzyılın sonu, 14. yüzyılın başlarında yaşamış ve eserini kaleme almış olduğunu söylerler. Prof. Dr. Mine Mengi **Eski Türk**

⁴ Ertaylan, a.g.e. s. 2.

⁵ Vasfi Mahir Kocatürk, Türk Edebiyatı Tarihi, s. 149.

⁶ Prof. Dr. Haluk İpekten, Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri, s. 76.

⁷ Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş, Tarih İçinde Türk Edebiyatı, s. 207.

⁸ Alessio Bombacı, Historie De la Litterature Turque, s. 228.

⁹ Agah Sırrı Levend, a.g.e. s. 128.

¹⁰ Halide Cemil Dolu, "Yusuf Hikayesi" Hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nüshaları, TDED, c. IV, s. 426.

¹¹ Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c. 1, s. 322.

¹² Ertaylan, a.g.e. s.2.

¹³ Levend, a.g.e. s. 128.

¹⁴ Bombacı, a.g.e. s. 228.

¹⁵ Timurtaş, a.g.e. s. 207.

Edebiyatı Tarihi (s.90) adlı eserinde "Süli Fakih'in 1298'de yazdığı Yusuf ve Züleyha mesnevisi 3000 beyitten daha fazladır ve Anadolu sahasında yazılmış olan Yusuf ve Züleyha mesnevisinin ilk örneklerindedir" diyerek eserin 13. yüzyılın sonlarında yazıldığını belirtmiştir.

Süle Fakih'in eserinden hareketle, onun dinî ve tabîî bilgileri iyi bilen biri olduğu söylenilebilir. Ayrıca, yine eserinden yola çıkarak Arapça ve Farsça bildiğini söylemek de yerinde olur. Çünkü şair, Arapça ve Farsça terkipleri sık sık kullanmış, hatta Farsça beyitlere bile eserinin içinde yer vermiştir. Zaman zaman beyitlerinin içine serpiştirdiği ayetler, ayet alıntıları, hadis örnekleri onun hem dinî bilgilerle vakıf olduğunu, hem de Arapçayı bildiğini göstermektedir.

Şairimizin Yusuf ve Zeliha mesnevisinden başka herhangi bir eserinin olup olmadığı da bilinmemektedir. Konuyla ilgili olarak, gerek kaynaklarda, gerekse kendi eserinde herhangi bir ifadeye rastlanılmamıştır.

13. yüzyıl ya da 14. yüzyıl Anadolu şairlerinden Süle Fakih'in bilinen tek eseri Yusuf ve Zeliha'dır. Eser, gerek Türk dili tarihi, gerekse Türk edebiyatı tarihi açısından son derece önemli ve değerli bir yere sahiptir. Prof. Dr. İsmail Hikmet Ertaylan eserin önemini şu şekilde ifade etmektedir: "... Diğerleri "Süli Fakih" adlı bir şair tarafından nazmedilmiştir ki henüz tabedilmemiş olan bu varyantın dört yazması mevcuttur.

Bu dört yazmayı inceleyip karşılaştırmak suretiyle elde edilecek tam bir nüshası edisyon kritik halinde tabettirilecek olursa milâdî onüçüncü asra ait kıymetli bir dil ve edebiyat vesikası daha kazanılmış olacaktır."¹⁶

¹⁶ Ertaylan, a.g.e. s.2.

Eser üzerinde bugüne kadar, yayınlanmamış iki lisans tezi¹⁷ dışında, başlı başına dil ve edebiyat araştırması yapılmamıştır. Yukarıda, bazılarının adından bahsettiğimiz araştırmacılar, eserden ve şairden çok kısa bir şekilde söz etmişlerdir.

Eser, aruzun remel vezinlerinden **fâilâtün, fâilâtün, fâilün** kalıbıyla yazılmıştır. Eserde sık sık vezin bozukluklarıyla karşılaşmaktadır. Bunun yanında zaman zaman kafiye düzensizliğiyle karşılaşmak da mümkündür. Ancak, bu tip eksiklikleri şaire bağlamak doğru değildir. Müstensihlerden de kaynaklanabileceği hususunu gözden uzak tutmamak gerekir. Eserde, günümüze kadar herhangi bir değişikliği uğramadan kullanılagelen birçok atasözü ve deyim mevcuttur. Ayrıca halk edebiyatı açısından da çok değerli malzeme içerdiğini söylemek gerekmektedir.

Yusuf ve Zeliha'nın, Raif Yelkenci hususî kütüphanesinde üç adet nüshasının olduğunu Halide Cemil Dolu'nun doktora tezi ve bir makalesinden öğreniyoruz¹⁸. Bu nüshaların sonunun ne olduğu hakkında herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır. Eserin bu üç nüshasından başka, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü No: 970; Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi M. Con Bölümü No: 590; Millî Kütüphane F. Bilge Bölümü No: 155; Türk Dil Kurumu Kütüphanesi No: A 140¹⁹ ve A 477; İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Tarlan Bölümü No: 46/1; Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesi No: 813; Konya Büyükşehir Belediyesi İzzet Koyunoğlu Müze ve Şehir Kütüphanesi Koyunoğlu Müze Kitaplığı No: 11403; Konya Büyükşehir Belediyesi İzzet Koyunoğlu Müze ve Şehir Kütüphanesi Koyunoğlu Müze Kitaplığı No:

¹⁷ Ayşe Sevindik, Sula Fakih'in Yusuf ile Züleyha'sı, Metin ve İndeks, İst. 1970, IV+399 s. (Bitirme tezi); A. Beynan Yünüak, Sula Fakih'in Yusuf ile Züleyhası, (Metin-İndeks), İst. 1970, VI+249 s. (Bitirme tezi)

¹⁸ Halide Cemil Dolu, Menşeyinden Beri Yusuf Hikayesi ve Türk Edebiyatındaki Yeri s. 191 (yayınlanmamış doktora tezi); "Yusuf Hikayesi" Hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nüshaları, TDED, c. IV, s. 420.

¹⁹ Doktora çalışmamızda edisyon-kritik için kullandığımız nüshalardan biridir.

11366/1; Konya Büyükşehir Belediyesi İzzet Koyunoğlu Müze ve Şehir Kütüphanesi Koyunoğlu Müze Kitaplığı No: 10045; Konya Büyükşehir Belediyesi İzzet Koyunoğlu Müze ve Şehir Kütüphanesi Koyunoğlu Müze Kitaplığı No: 11846²⁰; Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü No: 1965; Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Özege Kitaplığı Agah Sırrı Yazmaları Bölümü No: 318²¹; Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Özege Kitaplığı Satın Almalar Bölümü No: 318 olmak üzere yurtiçi kütüphanelerinde toplam 17 adet nüshasının varlığı tarafımızdan tesbit edilmiştir. Bu nüshaların bir kısmının aşağı yukarı tam olmasına karşın, bir kısmının da eserden küçük parçalar şeklinde olduğunu söylemek yerinde olur.

Süle Fakih'in eserinden bahseden bazı kaynaklar, onun Şeyyad Hamza'nın aynı adlı eserinden hareketle kaleme aldığını, hatta onun eserini genişleterek kendi eserini yazdığını ifade ederler²².

Şeyyad Hamza'nın eseri ile Süle Fakih'in eserinde bazı beyitler arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır.²³ Her iki eserin de konusunun aynı ve dinî olması, böyle benzerliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Çalışmamızda 5005 beyit olarak tesbit ettiğimiz eserin beyit sayısı bir çok kaynakta 4800 olarak verilmiştir.

Süle Fakih eserinin halk diline çok yakın, sade bir dille kaleme almıştır. Eserin dilinin sade olması, onun halk meclislerinde okunmasından ve konusundan kaynaklanmaktadır. Türk edebiyatında aynı konuyu ele alan diğer şairlerin

²⁰ Doktora çalışmamıza esas aldığımız nüshadır.

²¹ Doktora çalışmamızda edisyon-kritik için aldığımız nüshalardan biridir.

²² Dehri Dilçin, Şeyyad Hamza Yusuf ve Zeliha, s. 9; Prof Dr. Faruk K. Timurtaş, Tarih İçinde Türk Edebiyatı, s. 207; Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c. 1, s. 322.

²³ Bkz. Dilçin, a.g.e. s. 26-40.

eserlerinde de çoğunlukla sade bir dil kullanılmıştır. Şairimizin eserinde kullandığı dilin sadeliğini göstermesi açısından birkaç beyti burada vermek istiyoruz.

kim soñumda bir eyü oğlum ola
unudılmaya adım dilde kıala (59b/1319)

utanuram söylemeklige saña
şuçumı bağışlağıl didi baña (106b/2524)

yyesi geldi buları yimedi
ilñifât idüp bu nedür dimedi (149a/3491)

Eserde bazı kişilerin ağzından, yine onların duygu ve düşüncelerini ifade eden, şiir başlığı altında gazel tarzında beyitler mevcuttur. Bunlardan birini hem konuya örnek olması açısından, hem de eserin diliyle ilgili olarak söylediklerimizi desteklemesi açısından aşağıda veriyoruz. Yine bu örnek Süle Fakih'in şiir tekniğini de vermiş olacaktır.

şi'r-i zeliñâ derd-i yüsuf

eydür ey düşde görinen kıandasın
şâh-ı cihân cân u cânân kıandasın

'âşık oldum dertlü oldu n'ideyüm
ey benim derdüme dermân kıandasın

gelgil ol görklü yüzün gizlemegil
âşikâre cân u cihân kıandasın

sûretün bağında gördüm cenneti
ey hûrî-şıfat gülîstân kıandasın

şol senüñ 'ıŝkuñ dıvi dutdı beni
kurtar andan ey süleymân kıandasın

uykıuda geldüñ göründüñ gözüme
dünyâ hûblarına sultân kıandasın

yine bir dahı gel esirge beni
ey yaluñuzlara mihmân kıandasın (45b/1005-1010)

Bugüne kadar adına ansiklopedik kaynakların bazılarında ve birkaç ilmî araştırmada rastladığımız Süle Fakih'in edebî şahşiyeti ve eseri Yusuf ve Zeliha Türk kültür ve edebiyatı içinde önemli bir yer tutmaktadır. 13. yüzyılın sonu, 14. yüzyılın başlarında yazılmış olan eser, Türk dili ve edebiyatı tarihi içinde belirli bir yere sahiptir. Yukarıda sözünü ettiğimiz doktora çalışmamızda eseri inceleyerek, dil açısından değerlendirme fırsatı bulduk. Ayrıca eserin edebiyat ve folklor açısından da çok değerli malzeme içerdiğini söylemek gerekir. Bu değerli dil ve edebiyat yadigarı eserin, Türk Dil Kurumu tarafından başlatılan Tarihî Türkiye Türkçesi Sözlüğü çalışmalarında taranan eserler içine alınmış olması sevindiricidir.